

dönüşen toplum - dönüşen hukuk III:

phronesis

editör

Prof. Dr. Yasemin Işıқтаç

SÜMER KİTABEVİ

**DÖNÜŞEN TOPLUM - DÖNÜŞEN HUKUK III:
PHRONESIS**

Edtör: Prof. Dr. Yasemin Işıktaç

1. Baskı: Aralık 2018

ISBN 13: 978-605-81059-1-1

© 2018, Sümer Kitabevi

Sayfa Düzeni / Kapak Tasarım
Bülent Eryılmaz

Baskı / Cilt: Kaplan Ofset
Güven Sanayi Sitesi C Blok Kat:2 No: 279-280
Topkapı - Maltepe / İSTANBUL
Telefon: 0212 576 31 27
Matbaa Sertifikası No: 21874

SÜMER KİTABEVİ

Sahaflar Çarşısı No:2 Beyazıt/ İSTANBUL
Telefon: 0212 528 37 62 Faks: 0212 513 06 34
Yayıncı Sertifikası No: 21167

İçindekiler

Editörün Önsözü	7
I. Uluslararası Hukukun Post-Klasik Kaynakları: Yapısal Zemin, Üç Örnek ve Olası Anlamları <i>UMUT KOLOŞ</i>	15
II. Hikmet-i Hukuktan Yapay Zekaya <i>O.VAHDET İŞSEVENLER</i>	65
III. Türk Hukukunda Bir İmkân Olarak Arabuluculuk <i>YASEMİN İŞIKTAÇ</i>	87
IV. Modern Ceza Hukukunda Bir Katalizör: Onarıcı Adalet <i>SERCAN GÜRLER</i>	111
V. Kentsel Dönüşüm Suçla Mücadelede Yeni Bir Usûl Olabilir mi? <i>DİLARA YILDIRIM</i>	195
VI. Kimyasal Hadım <i>İREM BURCU ÖZKAN</i>	217

Hikmet-i Hukuktan Yapay Zekaya¹

O. Vahdet İşsevenler

*Vahşetten insanca hayata giden evrensel bir tarih yoktur,
ama sapandan megaton bombaya ulaşan bir tarihin olduğu söylenebilir.*

*Araç sürücüsünü üstünden atmış,
körcesine koşmaktadır: boşluğa doğru.*

Horkheimer

Tüm bu olup bitenler ne anlama geliyor? Eylemlerimi ona uygun düzenlemem gereken anlam nedir? Bu anlama vakıf olayım, ona göre eyleyeyim ki ait olduğum yerde konumlanayım. Böylece eksik bir yanım, fazla bir tarafım kalmasın. Adalet herkesin hak ettiğini bulması, eşyanın yerli yerinde olması değil midir? Bu anlam, insani ilişkilerdeki hakim ilke olsun ki hukuklar adil olsun.

Dünyanın nomosu bir kez daha çözülürken Nietzsche'nin uyardığı nihilizm tehlikesi çoktan bir vakıa oldu, anlam tarlalarının hasadını zayi etti. **Değer** yargıları **değer**lerin yerini aldı. Tarihe ve coğrafyaya bağlı olan **değer** yargılarının tahakkümü bir kısım insanları putçuluğa bir kısmını ise **değer** bilmezliğe sürgün etti. Bir kısım puta tapıyor çünkü atalarının güzel dediğinin kör takipçisi. Geçmiştekilerin güzel dediklerinde neyi güzel bulduklarını bilmiyor, dolayısıyla onların gördüğünü görmüyorlar baktıkları yerde. Kaldı ki zamanın zulmü o eski **değer** yargılarını korudukları **değer**den uzaklaştırdı. Birer puta döndürdü. **Değer** yargılarının tarihe ve coğrafyaya bağımlılığını ve kimilerinin bu yargılara, korudukları **değer**ler hilafına olsa dahi kör bir şekilde bağlanışlarını gören diğerleri, "**değmez**" diyor. Tüm bu olan bitenlere **değmez**, anlamı yok! Fakat zaman durmuyor. Amaçlar/**değer**ler, yıldızlar gibi evrenin ulaşamayacağımız karanlık noktalara çekilirken, gökkuşağına yürüyerek varabileceğini sananlar ıslak hava dağılmadan oraya erişebilmek adına her

---

¹ Makalenin orijinal künyesi "Vahdet İşsevenler, "Hikmet-i Hukuk'tan Yapay Zekaya", **Phronesis**, ed. Yasemin Işıktaç, Sümer Kitabevi, 2018." olup, yayıncının izni ile web üzerinden yayına açılmıştır. Orijinal metinle bir farkı olmayıp, sehven eksik kalan kaynakça düzeltilmiştir.

seferinde daha gelişmiş(!) araçlar yapmak için gece gündüz uğraşılıyor. Bacaklarımız zayıf, arabalarımız hızlı! Hatta arabalarımız artık bize ihtiyaç dahi duymuyor. İnsansız araçlar, insanların isteklerini onlara gerek duymadan uzaktan komutlarla yerine getiriyor. İnsanların kola, bacağa ihtiyaç duymayacağı günleri hayal etmek artık zor değil. İnsanı diğer canlılardan ayırt edenin akli olduğuna inanıldı. Hangi akıl? Sahi hangi akılsa bu, ona bir de yer bulundu: beyin. Duyu organların uyarılarını işleyen gelişmiş, organik bir bilgisayar. Televizyon ekranına görüntü yansıtma gibi yüzlerce km uzaktaki görüntüleri, kendisine bağlı olan göz organını kullanmadan duyması mümkün artık beyin. Sadece görüntüler değil, sesler, kokular hatta dokunma duyusu. Kissenger, dünyanın ilk öpüşme uygulaması (kiss messenger) olarak tanıtılıyor. Reklamında Londra'daki torunun, Tokyo'daki büyükannesini kolaylıkla öpebileceği anlatılıyor. Cep telefonuna takılan dokunmaya duyarlı aparat, dudacağınızın verdiği hissi karşı tarafta takılı olan aparata aktarıyor. Karşı taraf da kendi aparatının dönüştürme kabiliyeti sayesinde mesafeye rağmen onu öptüğünüz hissini deneyimliyor. Yine reklamın diliyle, "uzun mesafe ilişkisi yaşayan çiftler, seyahat halindeki aileler, idoller ve onların hayranları" kissenger sayesinde buluşuyor. Artık gökkuşağına varmaya gerek yok. Onu dudacağınıza getiriyoruz.

Yapay zeka ve hukuk başlığı bu hikayenin tamamında etkili olan bir konu. Kimileri buradaki hukuki sorunları tartışıyor. Bir tanesini hemen uydurabiliriz. Mesela bir kimse, torunun internet bağlantısını hackleyip büyükanneye giden öpücüğü alakasız, onlarca kişiye göndermiş olsun. Hatta bu kişilerden bir kısmı tanımadıkları bir kimseden gelen öpücüğü kabul etsin. Burada şirketin sorumluluğu ne olacak? Bunun gibi fikri mülkiyet hukuku bakımından veri tabanlarının durumu, robotların icatlarının telif hakkının sahipliği, patent verilebilirliği, robotların hukuki statüsü vb. yapay zekanın yaygınlaşmasıyla karşılaşılan hukuki sorunları örnekler. (Ersoy, 2018: 51 vd.)

Benim bu yazıda daha ziyade üzerinde durmak istediğim yan ise yapay zekanın anlam ve adalet krizinin tam ortasına yerleşmesidir. Yani yapay zekanın yaygınlaşmasıyla karşılaşılan hukuki sorunlar değil, yapay zekanın hukukta kullanımının kendisinin bir sorun olarak ele alınması. Robotlar sadece dudaklara değil duygulara dokunuyor bugünlerde. Robotlar, şiir yarışmalarında derece alıyor yahut jüriler bir makinanın mı insanın mı yazdığını tespit etmeleri istendiğinde ikisinin

şiiirlerini ayırt edemiyor. İddia o ki robotlar sadece “Yüz metre sonra sola dönün!” değil “Yüreğinin götürdüğü yere git” de diyebiliyor artık. Yani varılmak istenen hedefe en efektif nasıl gidileceğini değil nereye varılması gerektiğini diğer bir ifadeyle ne yapılması gerektiğini de söyleyebiliyor. Ne yapılması gerektiğini söyleyebildiğine göre yukarıdaki uyuşmazlığın çözümünü de robotlara sorabiliriz. Nitekim Dr. Aletras’ın araştırması yapay zekanın AIHM kararlarını %79 oranında doğru tahmin ettiği yönünde; makinaların Amerikan realistlerinin hukukbilimine biçtiği, mahkeme kararlarının öngörme rolüne şimdiden aday olduğunu söyleyebiliriz². Hukukbilimi, *jurisprudence*. Latinlerin, hukuk demeye gelen *jus, jur* ile basiret, hikmet manasındaki *prudencia* kelimesinden müteşekkil *jurisprudencia* sözcüğünden geliyor. Yani bir olaya baktığında neyin hukuki olduğunu söyleyebilme basiretini kazandırması beklenir hukukbiliminden. Hukuki muhakemeyi geliştirmek için binlerce yıldır sürdürülen tartışma bu başlığın altında yapılmıştır.

Neyin hakça olduğu işinin makinalara devri konusundaki münasip örneklerden birini meşhur hukuk felsefecisi, bazıları bugünlerde hukuk felsefesini de hukuk biliminden ayırma niyetindedir, Dworkin aktarmıştır. Tıp kaynaklarının dağıtımında adaletin nasıl temin edileceği konusunu tartıştığı metninde Oregon eyaletinin teşebbüsünü aktarır. Yetkililer, bu husustaki güçlüğü “en iyi” kavramının yarattığını fark etmiştir. Tıp kaynakları nasıl harcanırsa yurttaşlar hayatı en iyi şekilde yaşar? Neyin en iyi olduğu, ölçülebilir bir nesnelliğin konusu değildir. Nitekim Oregon eyaleti ölçülebilir olduğu umuduyla bir makinaya başvurdu, gerekli veriler münasip bir algoritmaya işlendi. Bilgisayardan bir önem sıralaması yapmasını beklediler. Bilgisayarın maliyet bakımından etkinlik analizine göre diş sağlığı apandisit ameliyatından yukarıda yer aldı. Dworkin’e göre bilgisayarın hatalı olduğu söylenemez zira her ne kadar apandisit ameliyatının sonuçları ölümcül olsa da buraya yapılacak harcama diş sağlığına ayrılırsa çok sayıda yurttaşa birçok hizmet temin edilebilir. Fakat böyle bir gerekçeyle apandisit ameliyatına ayrılan kaynakların dolgu

---

² The Guardian’ın haberi verişi tam olarak bu şekildedir: “This suggests that the court’s judges are more legal theory “realists” than “formalists”. The same is true of other high level courts, such as the US supreme court, according to previous studies.” Çevrimiçi, 10 temmuz 2018
(<https://www.theguardian.com/technology/2016/oct/24/artificial-intelligence-judge-university-college-london-computer-scientists>)

masrafları için azaltılmasını sağduyu kabul etmez. (Dworkin,1993: 887) Endişemiz tam olarak bu **değerlendirme** eksikliğine dairdir.

Yukarıda yapay zekanın tutturduğu başarı oranı öngörü konusundadır; yapay zeka yüzde %79 oranında AIHM yargıçlarını taklit edebilmiştir. Yani burada **değerlendirme** ölçütü AIHM yargıçlarının önceki kararlarıdır. Hikmeti hukukun esas konusu ise doğrudan bu ölçütün kendisidir. Yukarıdaki tartışma bağlamında amaçlar/**değerler** meselesidir. Kaldı ki amaçlar/**değerler** meselesi, sözde hukuk onlardan ibaret oldukları gerekçesiyle, yasalar vb. düzenlemelere terk edilse dahi bir yasanın nasıl yorumlanacağı hususunda bilgisayar diline aktarılabilir bir formül yoktur. Hukuk düşüncesinin hukuki muhakemeyi geliştirmeye bu denli önem vermesinin pratikteki nihai anlamı buradadır. Nihai olarak hukukun ne olduğunu söyleyecek yargıcın keyfi olmaması, adil olması vs. Ne var ki beşeriyetin doğası gereği buradaki tartışma neticelenmiş değildir. Öte yandan bu tartışmanın genel kabul görmüş ve etkin kılınmış bir sonucu olsa dahi mesele hallolmaz idi. Zira bu mümkün olsa her meseleyi yasa ile çözüme devasına sarılanlar pekâlâ yasaların nasıl yorumlanacağına dair bir yasa çıkarma yolunu denerdi. Ve sonra bu yasanın nasıl yorumlanacağına dair başka bir yasa...

Yapay zekanın hukuk alanındaki kullanımlarına bakmak hem toplumsal dönüşümün hukuktaki etkilerini fark etmek hem de tartışmayı güncel gelişmeler eşliğinde sürdürmek için faydalı olur.

Sartor ve Rotolo, tarihi 1950'den önceye gitmeyen ve makineleşme sürecinin bir başlığı olan yapay zeka ile binlerce yıldır insan hayatı hakkında muhakemede bulunan kültürel bir disiplin, mekanik süreçlere indirgenemeyecek iyiyi ve haklıyı icra eden bir tür sanat olan hukukun bu farklarına rağmen her ikisinin de neticede insan akli ve davranışı hakkında olduğunu, yüklü miktarda enformasyonla cebelleştğini ve sorun çözümüne odaklandığını belirttikten sonra yapay zeka ve hukuk başlığı altındaki çalışmaların bir listesini sunar: (Sartor & Rotolo, 2013: 199 vd.)

- Norm ve normatif sistemler hakkındaki formel teoriler
- Sayısal (computational) hukuk mantığı
- Hukuki argümantasyon sistemleri
- Hukuk ontolojileri
- Oyun teorisi

- Hukuki kurumların modellenmesi
- Hukuki ve toplumsal normların simülasyonu
- Hukuktaki dil bazlı çalışmalar, veri toplama sistemleri, NLP
- Bilgisayarların kendiliğinden öğrenimi (makine öğrenmesi) ve hukuk.

Hukukun yorumlanması noktasında nihai bir formül olmasa da, hukuk güvenliğinin temin edildiği alanlarda dikkate değer bir öngörülebilirliğe erişilebildiğini yapay zeka ve hukuk alanındaki başarılı bir ticari işletmenin varlığından çıkarabiliriz. Hukukun, dedüktif bir sistem olduğu fikrine dayanan ilk teşebbüsler arasındaki RuleBurst böyle bir örnek. (Sartor & Rotolo, 2013: 200) Bu ticari işletme hukuk kaynaklarını işleyerek özel sektördeki organizasyonlara nasıl bir yol haritası izlemeleri gerektiğini söylüyor. Buna karşılık araştırmacılar hukuku dedüktif bir sistem olarak değil de argümantasyona dayalı bir yapı olarak kurgulayan tekniklerin daha başarılı olduğu kanaatinde zira böylece kurallar, değerler, istisnalar, alternatif yorumlar, tercihler vb. daha çok girdi hesaba dahil edilebilmektedir: Öncelikle hukuki argümanı inşa etmekte kullanılacak resmi dil yerleştirilmekte, ikincisi argümanların çatışması durumunda nasıl karşılaştırılabilecekleri ve gerekçelendirilecekleri üzerinde durulmakta, üçüncüsü hangi sonuçların uyuşmazlığa uygulanabileceği çalışılmaktadır. (Sartor & Rotolo, 2013: 201) Argümantasyon teorileri ve yapay zeka başlığındaki çıktılardan bir tanesi ise Carneades'tir, Walton ve Gordon çalışmalarında Carneades'in tartışmacıya argüman desteği sağlama hususunda efektif oluşunu ifade etmektedir (Douglas Walton, Thomas F. Gordon, 2017: 198-202): Kabaca özetleyecek olursak Carneades öncelikle birinci tartışmacının argümanını test etmektedir. Herhangi biri Wikipedia'ya metin girebilmektedir. Herhangi biri veri girişi yapabildiğine göre web sitesi hatalı bilgilere yer verebilir. Wikipedia, hatalı bilgilere yer vermektedir. Bu durumda da Wikipedia güvenilir bir kaynak olarak kabul edilemez. Bu argüman zincirindeki öncüllerin tartışmayı takip edenler tarafından geçerli kabul edildiğini tespit eden Carneades, ilk aşamada birinci tartışmacının müzakereyi kazanacağı sonucunu veriyor. İkinci aşamada bu öncülü ortadan kaldıracak bir bilgiyi bulup çıkarıyor. Bir dergide verilen bilgiye göre Wikipedia, Britannica kadar güvenilir bir kaynak. Bu dergi takipçiler tarafından uzmanların söylemini karşılıyor ve yine Britannica

takipçilere göre güvenilir bir kaynak. Carneades bu sefer bu zinciri test ediyor ve bir önceki sonuç önermesi çürüdüğünü bulguluyor.

Dedüksiyon ve argümantasyon dışında, olay bazlı muhakeme (Case-based reasoning), kavram seti olarak hukuk: hukuk ontolojileri ve deontik kavramlar seti olarak hukuk, hukuki muhakeme yapabilen yapay zeka araştırmalarındaki diğer yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlara kısaca değinecek olursak olay bazlı muhakeme, geçmiş davalardan uyuşmazlık çözümünde iş görecektir modeller üreterek; kavram seti olarak hukuk, diğer adıyla hukuk ontolojileri telif hakkı gibi hukuki kavramlarla olguları (korunan bir eser ve eserin yasadışı kullanımı mevcut mu?) eşleştirerek, deontik kavramlar seti olarak hukuk Hohfeld'in hak şemasını kullanarak yapay zekâyı geliştirmeye ve hukuki muhakeme yapabilecek forma kavuşturmaya çalışmaktadır. (Sartor & Rotolo, 2013: 202-204)

Ontolojiler bahsi ayrıca üzerinde durmayı hak ediyor. Zira Valente ve Breuker, bu bahsin hukuk teorisini, yapay zeka ve hukuk ilişkisine bağlayacak kayıp halka olduğunu iddia ederken, açık metin, zor ve basit davalar gibi ilk elden hukuk felsefesi konuları olan dolayısıyla hukuk felsefecisinin yapay zeka çalışmalarında rastlamayı ummadığı ya da tersi, gördüğünde heyecanlanacağı değinilerde bulunuyor.

Öncelikle ontolojiler ifadesi üzerinde durmak gerekiyor, bu ifade her ne kadar felsefeden ödünç alınmış ve hukuk felsefesinin hukuk ve yapay zekâ çalışmalarına dahil olmasını sağlama iddiasında olsa da burada felsefi anlamda kullanılmamaktadır. Sözelimi *ontolojik bağlılık* (ontological commitment), belirli bir dünyanın, detaylar nedeniyle eksiksiz temsilinin mümkün olmayışı sonucu ayırt ediciliği temin edecek düzeyde dikkat odağının sınırlandırılmasına verilen addır. Bunlardan bir set *kavramsallaştırmaya* denk gelmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ, bir dünyaya dahil olan kavramlar, nesnelere ve diğer varlıklar ve bunlar arasındaki ilişkiyi ifade edebilmek için felsefeden ontoloji ifadesini devralmıştır. Dolayısıyla yapay zekâ çalışmalarındaki ontoloji belirli bir alanın *kavramsallaştırılmasını* ifade eder. (Valente & Breuker, 1994: 139-142)

Hukukun ontolojisinden ne anlaşılacağını ise ilk elden söylemek mümkün değildir. Hukuk alanı tarif edilirken, hukuki bilgi hukukun resmi kaynaklarıyla yakın ilişki içinde olduğundan hukuk pratiğinden bu kaynaklara yönelimde bulunulabilir. Araştırmacılar hukuk ontolojisinden, hukuk alanının işaretlenmesinde bir gözlük işlevi

görmesini bekliyorlar. Örneğin Hartçı bir ontolojide tüm kaynaklar birincil yahut ikincil kural olarak tasnif edilecektir. Resmi kaynaklar vs. hukuk pratiği geriliminde ise pozitivist vs. realist ontoloji karşılaşmaları söz konusu olacaktır. (Valente & Breuker, 1994: 143)

Ontolojilerin devreye sokulmasıyla belirli kazanımlar gündeme gelir: İlk olarak elbette yapay zeka ve hukuku organik biçimde bir araya getirme imkanı sayılmalıdır. İkincisi hukuki bilginin işlenmesi hususunda bir şemaya sahip olunur; sadece hukuk alanı değil diğer alanlar da buna ihtiyaç duyar. Tababetin hastalık, semptom, tahlil vb. kategorilere ihtiyaç duyması gibi. Üçüncü olarak yapılacak çalışmalara test edilebilir ilkesel bir yapı kazandırılır. Özetle yapay zekâ çalışmaları felsefi bir arka plana sahip olur, dahası felsefi açıklamalar da yapay zekâ ortamında test imkanına erişir. (Valente & Breuker, 1994: 143, 144)

Yapay zekâ ve hukuk ilişkisini tek taraflı da düşünmemek gerekir. Hukuki muhakemenin geliştirilmesi adına yapılan çalışmalardan da yapay zekanın geliştirilmesinde istifade edilmektedir. Yapay zekanın daha iyi çalışması için argümantasyon teorilerine başvurulması, yahut Anglosakson geleneğinin dava bazlı çalışma alışkanlığının kısasa dayalı akıl yürütme modellerine (Case-based reasoning) ilham vermesi gibi. Görüldüğü kadarıyla temel sorun anlamın bilgisayar diline dönüştürülebilir olup, olmadığıdır. Elbette bu alanda çalışan kimselerin bilinçli-bilinçsiz varsayımı öncelikle birilerinin hayatın anlamını bildiğini ve bu anlamın sınırlandırılabilir, sabitlenebilir, ölçülebilir olduğudur, öyle ki elde bilgisayar diline tercüme edilebilecek bir nesne olsun. Ancak bundan sonraki aşamada bu nesnenin makine tarafından aynı insan aklının yaptığı gibi işlenmesini temin etmek gelir. Tabii ki kimse bu çalışmaları yürütürken felsefi bir anlam tartışması yürütmüyor, en iyi ihtimalle uzlaşımsal anlamları, sabit ve evrensel anlamlar olarak kabul ediyor³. Arendt,

---

³ Bu aşamada hem Valente ve Breuker'in metinlerinde felsefi tartışmalardan bilhassa uzak durduklarını ve sadece mühendislikle ilgilendiklerini (Valente & Breuker, 1994: 140) anmak hem de Yardımlı'nın eleştirisini paylaşmak uygun olur. Aziz Yardımlı, öncelikli olarak yapay zeka alanında çalışanların ne hakkında çalıştıklarını bilmediklerini iddia eder. Buna göre yapay zeka çalışmalarının temel hedefi insan aklının yerine geçebilecek bir makine üretmek olmasına karşılık geliştirdiği gereçler görgül alana ait mekanik süreçler üzerinedir. Halbuki akıl hakkındaki araştırma kuramsal bir sorundur. Bu hatanın temelinde de arkhenin ölçülebilir olduğu yanılgısı vardır. Diğer bir ifadeyle insan aklının ölçülebileceği kabulü vardır. (Aziz Yardımlı, Yapay Anlak ve Teknoloji, çevrimiçi, http://azizyardimli.com/etik_ve_teknoloji/3_teknoloji_ve_yapay_anlak.html, 18.07.2018.)

basiret sahibi bir siyaset düşünüründen beklenecek bir perspektif sunuyor (Arendt, 2013: 30-31):

“Bir süreden beridir yaşamı da “yapay” hale getirmek, insanı doğanın çocukları arasına dahil eden son bağı da koparmak yönünde büyük bilimsel gayretlerde bulunmaktadır. Yaşamı bir deney tüpünde yaratma teşebbüsünde kendini dışı vuran arzu...dünyaya mahkumiyetten kurtulma arzusuyla aynıdır...Öyle görünüyor ki bilimcilerin üretilmesinin yüz yılı bulmayacağını söyledikleri bu geleceğin insanı, insanın (yaşamın) yerine kendi yaptığı bir şeyi koyma isteği (laik bir ifadeyle) hiçbir yerden gelmemiş özgür bir ihsan olan, “olduğu haliyle” insani varlığa karşı başkaldırının bir tasarrufudur...**Sorun sadece yeni bilimsel ve teknik bilgilerimizi bu yönde kullanmak isteyip istemediğimizde yatmaktadır ve bu sorun bilimsel araçlarla, bilimsel yoldan karara bağlanamaz; öncelikle siyasi bir sorundur** ve o nedenle meslekten bilimcilerin ya da meslekten siyasetçilerin kararlarına bırakılması hiç mümkün değildir...Her ne kadar matematik formüllerle tanıtlanabilir ve teknolojik yoldan kanıtlanabilir olsalar da modern bilimsel dünya görüşünün “hakikat”leri artık konuşma ve düşüncedeki olağan ifadelerle dile getirilemez...Eğer sonuçta (modern know-how anlamında) **bilgi ile düşünce yollarını tümünden ayırarak olurlarsa**, kendi yaptığı makineler kadar bile **değeri** olmayan aciz köleler ve kendisini -ne denli ölümcül olursa olsun- teknik olarak mümkün her **marifetli zumbırtının insafına terk etmiş idrak ve düşünce yoksunu yaratıklar** haline gelebiliriz...Sözün mevzu bahis olduğu her yerde meseleler tanımı gereği siyasi, insanı siyasi bir varlık yapan sözdür...bugün bilim, aslında köken olarak sadece sözel ifadelerin birer kısaltması anlamını taşımakla birlikte, şimdilerde **hiçbir suretle yeniden gerisin geri söze tahvil edilemeyecek olan matematik sembollerden oluşma bir “dil”i** benimsemek zorunda kalmıştır. Bilimcilerin siyasi yargılarına güvensizlik duymayı bilgece kılan sebep, bilimcilerin bu sıfatla aslen **“karakter” fukarası** olmaları olmadığı gibi -örneğin atom silahları geliştirmeyi reddetmediler-, bölükleri de değildir- örneğin bu (atomik) silahlar bir kez geliştirildiğinde, bu silahların kullanılmaları hakkında **görüşü alınacak en son kişinin kendileri** olduğunu fark etmediler. Bu sebep, bilimcilerin içinde yaşadıkları dünyanın sözün kudretini yitirdiği bir dünya olması gerçeğinden ileri gelmektedir. İnsanlar neyi yapar ya da bilir veya tecrübe ederlerse etsinler, onları, yalnızca haklarında söz edebildikleri ölçüde anlamlı kılabilirler.⁴”

Arendt’ten alıntılıdığımız bu uzun paragraf eşliğinde buraya kadar ki eleştirileri özetlemek doğru olur. İlk olarak dikkatimizi çeken, insanın insanlığından yaptığı araçlarla kurtulma teşebbüsüdür. Bu teşebbüs yaşamı yapay olanla ikame etmek anlamına gelmektedir. İnsanlığın sınırları yerine geçen araçların sınırları yeni dünyanın sınırını oluşturmaktadır. Halbuki araçların gelişmişliği amaçlar konusunda bir ilerleme vaat etmez. İkinci olarak sorun, araçları ne denli geliştirebileceğimiz değil, yapabilecek olduğumuz her şeyi yapmamızın doğru olup olmayacağıdır. Diğer bir ifadeyle bilimin ne yapmasının doğru olacağı bilimsel bir sorun değildir. Bilimsel ilerleşmiş bilgi ile düşüncenin arasına mesafe sokmuştur. İnsanlık bırakın bu bilgi

---

⁴ Vurgular bana ait.

birikimini anlamlı bir bütün haline getirebilmeyi elindeki bilginin sınırlarına ve tekil anlamına dahi vakıf değildir. Bilgi üretim sürecine düşünce eşlik etmemektedir. Kaldı ki bilginin sözle olan irtibatı da zayıflamıştır. Bilimsel formüllerin söze dönüştürülme imkanı yoktur. Bilimsel işleyişi sözle anlamlandırma imkanı ortadan kalkmıştır. Bilimciler, yani bu sözde ilerlemeyi başarabilenler şerre karşı koyma konusunda başarısız olmuştur; sağduyunun kötülüğü hususunda şüphe duymadığı atom silahlarını yapmayı reddetmemeleri bunun delilidir. Dahası bunu yapabilenlerle, kullanacaklar farklı kişilerdir. Yani yapabilenler, yaptığının ne anlama geldiğini bilmediği gibi kullanımı konusunda söz haklarının olmadığını da fark etmemiştir. Dolayısıyla yapıp yapmama konusunda karar verebilecek olan ne bilimin kendisi ne de bilimcidir. Öte yandan kullanabilecek olanlar yapıntıyı yapma kabiliyetinde değildirler. Siyasetçiler, nüfuz sahibi kimseler bu etkili araçları yapabilme kabiliyetinde değildir. Kaldı ki etkileri göz önünde bulundurulduğunda bu karar onlara da terk edilebilir nitelikte değildir.

Bu aşamada altını özellikle çizmemiz gereken iki husus vardır. Birincisi buraya kadar yeterince işlenmiş olan anlam meselesidir. Bilimsel paradigma eskilerin zaten sözle sınırlandırdığı anlamı ölçülebilir olanı ifade eden sembollerle bir kez daha sınırlandırmaktadır. Bu anlamın ölçülebilir, sabit/durağan olduğu varsayımına dayanır. Yapay zeka, bir adım ileri giderek sadece nesnenin ölçülebilir olduğu varsayımını değil aynı zamanda bu nesneyi işleyen insan aklının da sadece hesaplayan, araçsal akıl olduğu varsayımıyla işlemektedir. Bu varsayımlar anlam yaratımını ve **değerlendirme** hususunu şaibeli kılmaktadır.

İkinci husus ise araçlar ve amaçlar bahsidir. Bunu aslında kendi başına ayrı bir başlık olarak görmemiz de gerekmez. Neticede “tüm bu olanların anlamı nedir?” dediğimizde olan bitenin ne amacı olduğunu da sorarız. Bu aşamada Horkheimer ve Platon’a kulak vermek hayırlı olur. Horkheimer, *Akıl Tutulması*’nın hemen başında, *Araçlar ve Amaçlar* başlığı altında, öznel aklın tarifini yapar. Buna göre, akla uygunluğu sorulmamış amaçları gerçekleştirmek için uygun araçları hesaplayan akıl öznel akıldır ve sıradan insanın son yüzyılda yaşanan gelişmelerin tesiriyle akıldan anladığı budur. Fakat öncesinde akıl, bireyin faydasıyla değil varlığın tamamıyla ilgili bir ilkeydi, insanı ve onun amaçlarını da kapsayacak şekilde varlığın tamamında hakim olan ilkeye uygunluk, akla uygunluktu. (Horkheimer, 2013: 55 vd.) Bir diğer ifadeyle

öznel akılla nesnel olan arasındaki fark, ilkinin araçları hesaplaması, bu araçların gerçekleştireceği amacı ise gündemine almamasıyken ikincisi insanın da dahil olduğu akli, nesnel bir düzene uygunluğun akla uygun amaç olduğunu ortaya koyar. İlki özne için faydalı olanı gerçekleştirecek araçlara odaklanırken fayda kavramının kendisinin neden iyi olduğu, herhangi bir şeyin neden faydalı olduğu ve özne ile diğerleri yani nesnel düzen arasındaki ilişkiyi muhakemesine katmaz. Öznel olana göre, o halde, bir şeyin akıllıca olması belirli amacı gerçekleştirebilecek nitelikte bir araç olmasını ifade eder. Amaçların kendisinin nesnel/akli olabilmesi ise mümkün değildir. İkincisi ise zaten bireyi değil tüm bileşenlerinin, özne ve nesnelere, uyumuyla oluşan birlikteliği kalkış noktası yapar. Şarkının notalardan meydana gelmesi gibi ahenkli bir bütünü temaşa eder ve her parçanın bu bütün içerisinde kendisine uygun olan yerde konumlanmasını akıllıca bulur. Bunun tipik örneği elbette Platon'un adaletidir. Buna göre herkes toplumda kendisine uygun olan işi yapmalı bir diğer işe karışmamalıdır, tıpkı insanda akıl, irade arzu üçlüsünün her birinin kendi yerinde durması, bir kimsenin aklının yerine arzusunun peşine takılmaması gerektiği gibi. Ona göre bireysel ve kamusal iyilik, bu adalet anlayışıyla düzenlenmiş devlette gerçekleştirilebilir. Bu ilke, hem bireyin kendi hayatında akli, tutkuları ve iradesi arasında kuracağı dengenin hem de siyasal birliktelikte bu fakülterlere karşılık gelen sınıfların kendi aralarında kurulması gereken dengenin metronomudur. Ve bu ilke öznel olanın aksine varlığın yapısından çıkarılır. Bugün hakim olan öznel akılcılığa göre ise başka bir şeyin aracı olmadan kendi kendine iyi olan nesnel bir amacı bulgulamak mümkün değildir. Aklın kendisi de, akli olan düşünce de nihayetinde araçtır. Düşüncenin amaç tayin etme yetisi yoktur. (Horkheimer, 2013: 59)

Bu bağlamda nesnel akli temsile kabil olan Platonculuktan münasip bir örnek temin edilebilir. Bizim meselemiz yapay zeka teknolojisinin **değerlendirilmesi**dir, Platon'un Phaedrus'daki meselsi ise yazıdır. Hem bir **değerlendirme** yapılması, ki bu tavrın Horkheimer'ın felsefeye biçtiği eleştiri rolüyle de uyumlu olduğunu düşünüyorum, hem de bu faaliyetin konusunun bir araç, yazı, olması nedeniyle Phaedrus diyalogunu hatırlamak münasiptir⁵.

---

⁵ Burada hatırlanması münasip olan bir husus da, yazının eleştirisiyle birlikte retorik de yerildiğidir. Sokrates, bilhassa mahkemelerde karşı tarafın iddiasını çürütmek için kullanılan retorik sanatını (261b), eleştirirken hatibin hakikati değil tartışmada hakem olan kitlenin hakikat dediğini (260a) bilmesinin

Phaedrus diyalogunda anılan eski bir mitosa göre, tavla oyununu, geometriyi, astronomiyi ve nihayet yazıyı icat eden tanrı Theuthe, icatlarını **değerlendirmesi** için onları tek tek tanrı-kral Ammon'un karşısına çıkarır (274d vd.). Burada dikkatimizi ilk çeken şey bilimlerin mucidi tanrı ile yönetici tanrının karşı karşıya gelmesidir. Karşılaşmaların tanrı olması tarafların yetkinliğini ifade eder. Bilindiği üzere yetkinlik esasen ruhun yetkinliğidir zira ruh tanrılardan çalınan ateş misali insanın içindeki güneş, onun tanrısal yanı, nesnel akılla olan irtibatıdır. Konumuz bakımından altı çizilmesi gereken husus ise tanrılar arasındaki hiyerarşidir. Bu hiyerarşi esasen tanrısal yanlar arasındaki astlık-üstlük ilişkisini betimler. İcat eden aklın, yöneten akla tâbi oluşu, mucit tanrıyı yönetici tanrının tebaası kılınarak ifade edilir. Kaldı ki Mısır mitolojisine göre Teuthe, Ammon-Ra'nın yani güneşin oğludur. Yine bilindiği üzere Platon'un filozofların kral yahut kralların filozof olmaları gereğini ifade etmekten maksadı, felsefenin yönetici olmasıdır. İnsan iradesinin ve arzularının akla tâbi olmasının siyasal birlik düzeyindeki yansımalarıdır bu durum. Mucit tanrının, icatlarını yönetici tanrının karşısına çıkarması bu icatları **değerlendirmesi** içindir. Araç icat etme fakültesi bu tabloda araçları **değerlendirme** fakültesinin altına yerleştirilmiş, ona tâbi olduğu vurgulanmıştır. Nitekim siyaset felsefesinin, aksiyolojinin yani (ἀξία, axiā, "değer"; ve -λογία, -logia, "bilim") değer felsefesinin bir alt dalı olduğu hatırlandığında bu tablonun Arendt'in yukarıdaki itirazıyla uyumlu olduğu dikkatten kaçmayacaktır⁶.

Dikkatimize sunulan ikinci husus elbette yazı icadının yergisidir. Buna göre her ne kadar Teuthe, yazıyı bularak insanları daha bilgili kılacağını, belleğin şifasını bulduğunu sansa da Ammon'a göre yazıyı kullananlar belleklerine daha az müracaat ettikleri için unutkan olacaklardır, kendileri hatırlamayacak hatıralarını yazıyla saklayacaklardır, gelişende daha bilgili olan insan değil bir yerde biriken bilgi-malumat olacaktır, bu bilgi yığını insanlara daha bilgili oldukları zannını verecektir. Dahası yazıdan bir şey öğrenmek de güçtür zira o donuktur. Soruya cevap vermez, hep

---

faydalı olacağını alaycı bir şekilde ifade eder. Nitekim yukarıda wikipedia'nın güvenilir bir kaynak olup olmadığı yönünde argüman bulmaya yarayan yapay zekanın yaptığı tam olarak budur.

⁶ Burada hem Arendt'in hem Horkheimer'in Platon'la toplumsal mühendislik konusunda zıtlaştığını görmezden gelemez elbette. Arendt'e göre Platon aksiyolojiyi tekniğe tâbi kılar, siyaseti eylem değil (ürün) yapma olarak görür. Horkheimer da Platoncunun toplumu matematiksel yasalarla kısıtladığını ileri sürer. Ne bu iddiaların tafsilatına ne de cevaplanmasına bu çalışma bağlamında lüzum yoktur. Mühim olan üç düşünürün de **değerlendirme** faaliyetinin altını çizdiğinin fark edilmesidir.

aynı şeyi tekrar eder. Yeni bir şey söylemediği, bağlamını açık etmediği gibi kendini muhatabına da uyarlamaz. Dahası yazılı bir metni eline geçiren sanki o metnin yazarı gibi kendini o konuda bilgili sayar.

Burada yazıya yöneltilecek eleştirilerin bilgisayar için tekrarlanamayacağını kim ileri sürebilir? Bilgileri **değerlendirmeden**, bir arada tutmanın, sınıflandırmanın bilgiçlik tuzağına düşmek olduğu ayandır. Muhakkak ki burada aslen eleştirilen araç değil, araca olmayacak bir amaç yükleyen öznedir: Özneliği, nesneye devretmeye kalkışmaktır. Aradan geçen binlerce yıldan sonra yazı kadar etkili bir dizi teknolojik gelişme neticesinde geldiğimiz konumu Horkheimer şu şekilde özetliyor:

“Aklın biçimselleşmesinin sonuçları nedir? Adalet, eşitlik, mutluluk, hoşgörü, geçmiş yüzyıllarda aklın doğasında varoluğu ya da gücünü akıldan aldığı varsayılan bütün bu kavramlar, düşünsel köklerinden kopmuşlardır. Hala birer amaçlılar, ama onları **değerlendirecek** ve bir nesnel gerçekliğe bağlayacak olan rasyonel bir etmen yoktur artık. Saygıdeğer tarihsel belgelerin onayını almış oldukları için belki hala belli bir itibara sahiptirler; hatta bazıları, en büyük ülkelerin anayasalarına da girmiştir. Ama modern anlamıyla aklın onayına sahip değildirler. Bu ideallerden herhangi birinin doğruya kendi karşıtından daha yakın olduğunu kim söyleyebilir bugün? Zamanımızın ortalama aydınının felsefesine göre bir tek otorite vardır: bilim, yani olguların sınıflandırılması ve olasılıkların hesaplanması. Adalet ve özgürlüğün, kendi başlarına, adaletsizlik ve baskıdan daha iyi olduğu önermesi, bilimsel olarak doğrulanabilecek ve yararlı bir önerme değildir. Böyle bir önerme, kendi içinde, kırmızının maviden daha güzel olduğu ya da yumurtanın süttten daha iyi olduğu önermeleri kadar anlamsız görünmeye başlamıştır.” (Horkheimer, 2013: 69)

Sanatı sıradan bir zevk kaynağı olarak göremeyiz. Bir makine pekâlâ piyano çalabilir hatta hangi nota dizilimlerinin insanları nasıl uyardığına dair ölçümlere dayanarak oluşturulacak algoritmalarla yeni gibi duran ve müzikten alınan hazzı azamileştiren besteleri düşük maliyete yapabilir. Yeni gibi demek zorundayız zira her ne kadar hayali zorlayan sayıda olasılığın farklı kombinasyonlarla gerçekleştirilmesinden bahsediyor olsak da neticede bu eşleşmeler başı sonu tayin edilmiş bir kümenin içerisinde gerçekleşmektedir. Bu küme bir süperzekaya ait olsa dahi metaforik olarak ancak bilinci karşılayacaktır. Ve yine metaforik olarak demek zorundayız zira yapay zekâ hareketi kendinde bir varlık değildir, düşünmez; programlandığı şekilde hesaplar. Noustan pay almış bir logos değildir onun çıktıları. Dahası sanat nihayetinde bilinçdışına açılan kapıdır. Yaratıcı muhayyile, insan sınırına

vardığında açığa çıkar⁷. Binaenaleyh geçim sıkıntısından gelişmiş araçlar sayesinde kurtulacağımız Olymposvari bir yeryüzü cennetini özgürlüğün bahçesi olarak düşlemek hakikati karşılamaz. İnsan araç yapabilen değil amacı olabilendir. Özgürlük, bu amaçla, kendilik bilinciyle ilişkilidir. Buna ilaveten araçların amaç haline gelmesi, amacı olabilenlerin araç haline gelmesi yani özgürlüğün denklemden çıkarılması yeryüzü cehennemidir. Makinelerin insanlığa başkaldırması, insanın makine yanına, makineleşmeye boyun eğmesinden fazlası değildir: İnsan hayatta kalmak için bedenine muhtaçtı, bir ihtiyaç olan beden sadece kendisini tatmin eden talepleriyle her zaman hakim olunması gereken bir yanımız olarak resmedildi. Bugün icat ettiğimiz gelişmiş araçlar, yapay birer *organon* olarak bedene bağımlılığımızı azaltıyor gibi görünse de artık bizi hayatta tutan daha güçlü *organon*lar oldukları için daha güçlü bir bağımlılığımız var. Az evvel özgürlükle, hayatta kalmak arasında kurulacak doğru orantılı ilişkiyi reddedişimizi bir an için haksız bulunsa bile enerjimizin daha fazlasını araçlara ayırıyorsak zaten nasıl özgürlük getirdiklerinden bahsedebiliriz ki?

Nitekim Horkheimer, doğayı egemenliğimiz altında almak için geliştirdiğimiz araçlar arttığı ölçüde, hayatta kalabilmek adına bu araçların hizmetine girme zorunluluğumuzun da arttığını belirttikten sonra insanın araçlarını geliştirdikçe amaçlarını tayin etmede başarısızlaştığını belirtmektedir. İnsani teşebbüsler doğaya hakim oldukça, doğal güçlerin yerini ekonomik ve toplumsal güçler almaktadır ve hayatta kalmak bu güçlere uyum göstermekle mümkün olmaktadır. Bunun müsebbibi de öznel akıldır. Bu akıl nesnel/bağlayıcı idealler yerine öznenin bir amaca bağlı olmayan çıkarını koyar. Öznecilik, sadece öznenin perspektifinden varlığa baktığı için özneler-arası yahut üstü bir amacı kabul etmez, kısıt temin edecek ideallerin yerini

---

⁷ Bu konu üzerinde durmanın yeri muhakkak burası değil. Fakat şu kadarını belirtmeden geçmem de mümkün değil. Araçsal akıl sözde bir şeyleri açıklarken onu parçalarına ayırır, sözde rasyonelleştirir, büyüsünü bozar. Nesnesinin otopsisini yapar. Ölüm sebebini söyler. Peki Akakiyeviç (Gogol, Palto, 1842) soğuktan mı ölmüştür? Bu soruyu adli tabip değil Gogol cevaplayabilir çünkü Gogol incelemez, dinler. Araçsal aklın hakimiyetinin hikayesi doğa üzerinde kurduğumuz hakimiyetle nasıl paralellik arz ediyorsa aynı zamanda doğayı cesetleştirişimizi de ifade eder. Artık mitleri dinleyebiliyor muyuz? Burada yiten elbette doğa değildir, biz doğayı yitiriyoruz. Sokrates, Phaidros'u "O zamanın gençleri sizler gibi bilgin değillerdi; bir meşe veya bir taş hakikati söylüyorsa, alçak gönüllülük edip bu taşı veya meşeyi dinlerlerdi. Fakat sen?" diyerek azarlar. (275c) Bilinçdışına olan mesafemizde kaybolan bu iletişimden temin edeceğimiz bir bilinç halidir. Bu bilince öznel akıl erişemez. Platon'un Phaedrus'da (244a vd.) *maniayı* konu etmesi boşuna değildir. Bugün kullandığımız manyak kelimesinin atası, kişinin aklının başından gitmesini ifade ediyordu. Öznel aklının boşalttığı yere nesnel akıl yerleşir, bir şair musalardan ilham aldığı söylediğinde.

göreciliğe bırakır. Bir şey istendiğinde bu isteğin nasıl gerçekleştirilebileceğini hesaplar, isteğin akli gerekçelerini bulmaz. Nasıl sorusuna daha fazla kaynak ayrılması neden sorusunu sermayesiz bırakır. (Horkheimer, 2013: 122)

Hülasa, bugünkü haliyle dahi olsa makinelerin verdiğimiz ölçüte göre taklit edip, üst derece mahkemelerinin kararlarıyla daha uyumlu olacağı, ihmali hata yapmayacağı, rüşvet almayacağı, nüfuz sahiplerinin tesirinde kalmayacağı vb. sebeplerden ötürü daha başarılı olacağı düşünülebilir lakin hikmeti hukukun konusu olan ölçüt konusunda sorumluluğu devredeceğimiz bir araç yoktur, giderek yitirdiğimiz anlam gibi bu sorumluluğu da unutabiliriz ancak.

Antik Yunun tragedyalarının kimisinde, oyunun sonunda, çatışmayı sonlandırmak, hakları dağıtmak için sahneye Deus ex machina, makine tanrı çıkarılırdı. Fakat biz biliyoruz ki hayatta hikayeler yarım kalır, çözümsüz dilemmalar vardır, hakkaniyetli bir yargılama dahi denkleştirici adaleti temin edip, işleri çatışma öncesi hale döndüremez. İlahi adaleti ya ölüm anına yahut sonrasına bırakırız ya tam olarak idrak edemeyeceğimiz kompleks bir şey olduğunu düşünürüz ya da böyle bir şeyin hiç olmadığını. Yaşamı nasıl anlamlandırırız anlamlandırılmı yasaladalet talebimizden vazgeçemeyiz. Bu talebimiz, yasada belirtilen usulün adli personel tarafından eksiksiz işletilmesi kadar yasaların da dahil olduğu hukuk kaynaklarının daha adil olmasını ve yargıçların çözmekle yükümlü oldukları olaylarda hakkaniyetli kararlar vermesini de içerir. Dworkin'in yargıç Herkül'ü bu bağlamda sadece yasalarla bağlı, keyfi olmayan birisi değildir, uyuşmazlığın yaşandığı toplumun **değer**lerinin farkında, basiret sahibi bir öznedir o. Bir özne. Makine tanrı değil bir kahraman. Çünkü silahlar, araçlar insanın yaşama suçunu paylaşmazlar.

Kaynakça

Arendt Hannah, **İnsanlık Durumu**, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim yay., 2013.

Dworkin Ronald, “Justice in the Distribution of Health Care”, **Mcgill Law Journal**, Sayı: 38, 1993, ss. 883-898.

Ersoy Çağlar, **Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk**, 3.baskı, İstanbul, 12 Levha Yayıncılık, 2018.

Eflatun, **Phaidros**, çev. Hamdi Akverdi, MEB, 1997.

Horkheimer, **Akıl Tutulması**, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, 2013.

Sartor Giovanni and Rotolo Antonino, “AI and Law”, **Agreement Technologies**, Springer, 2013, ss.199-208.

The Guardian, çevrimiçi, (10 temmuz 2018),

<https://www.theguardian.com/technology/2016/oct/24/artificial-intelligence-judge-university-college-london-computer-scientists>

Valente Andre & Breuker Joost , “Ontologies: the Missing Link Between Legal Theory and AI & Law”, **The Foundationfor Legal Knowledge Systems**, 1994, ss. 138-150.

Walton Douglas, Gordon Thomas F. “Argument Invention with the Carneades Argumentation System”, **scripted**, Sayı 14, Cilt 2, 2017, s. 168-207.

Yardımlı Aziz, “Yapay Anlak ve Teknoloji”, çevrimiçi, <http://azizyardimli.com/etik-ve-teknoloji/3-teknoloji-ve-yapay-anlak.html> , (18.07.2018.)